

CANVI DE PARADIGMA O ESTRATÈGIA COMERCIAL?

Una reflexió sobre política, infància i literatura

Piu Martínez

editora i medidora de lectura (LIJ)

A finals de 2018, mesos abans de l'arribada de la pandèmia que va detenir el món, la revista nord-americana *The Atlantic* encapçalava la seva secció familiar amb l'inquietant titular «La radicalització dels contes». L'article recollia l'opinió de diversos especialistes entre els quals es trobava Claire Kirch, prescriptora i periodista cultural de *Publishers Weekly*, publicació de referència per al sector editorial amb més de 150 anys d'antiguitat, que afirmava: «La tendència ha explotat definitivament en els últims anys amb els llibres de justícia social i els llibres d'activisme». I tal explosió no era un assumpte fútil, sinó que més aviat semblava el preludi d'un canvi de paradigma en l'edició de llibres infantils i juvenils. *The Atlantic* és propietat de Laurene Powell Jobs, progressista, filantropa, hereva del fundador de l'empresa més valuosa del món i accionista majoritària de Disney.

Mesos després, enmig de la confusió pel confinament, una papallona va batre les ales: *Contes per telèfon* de Gianni Rodari es publicava per primera vegada als Estats Units, cinquanta-vuit anys després de l'edició italiana i en plena celebració mundial del centenari del geni d'Omegna. L'aletge va tenir el corresponent huracà en les redaccions de diversos mitjans. Mentre el setmanari progressista *New Yorker* arrencava a la fi de 2020 amb un titular igual de controvertit que sensacionalista, «El geni italià que va barrejar marxisme i literatura infantil», Anna Momigliano, del *New York Times*, elogiava la seva arribada com un bàlsam necessari per calmar el clam ciutadà contra els episodis de violència policial extrema que vivia el país aquells dies. Per estrany i poc compromès que resulti, la responsable editorial del llibre es desvinculava de qualsevol intenció política amb la publicació del popular recopilatori de contes del senyor Bianchi. Una cosa similar havia succeït a Espanya dos anys abans quan un editor va afegir una esgarriada nota al recull d'articles perio-

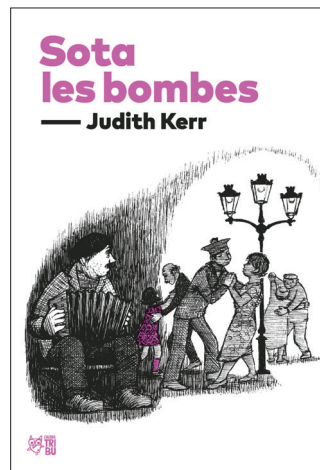

...

... dístics de Rodari en la qual de manera naïf advertia el lector: «Hem llimat alguns detalls». Aquestes asseveracions no haurien de provenir d'editorials que trien voluntàriament comptar amb Rodari entre els autors del seu catàleg, però, com bé deia Melville a *Moby Dick*, «La ignorància és la mare de la por».

Així, entre dues aigües i sota l'ombra de l'adoctrinament, ha viscut la política en la literatura infantil i juvenil a conseqüència d'una impostada preocupació per la infància, la mateixa que dos segles enrere va marcar el principi d'una producció editorial dedicada en exclusivitat a petits i joves per mitjà d'exemplaritzants lliçons per «aprendre», consells morals per «arribar a ser» i narracions edulcorades suposadament benintencionades per «créixer com a éssers» i no com els animals de les rondalles que les protagonitzaven.

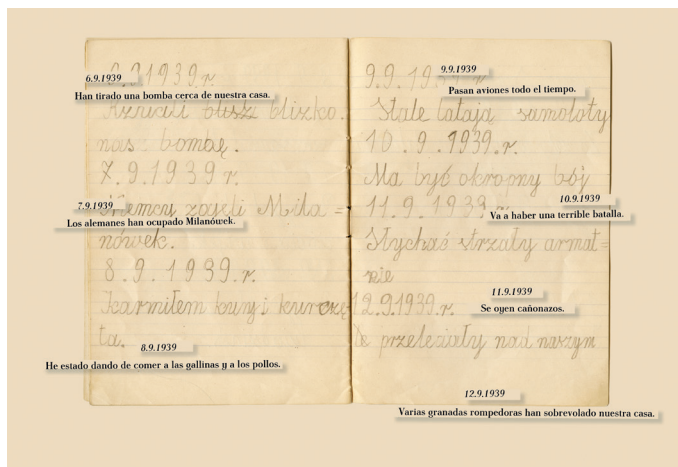
Des de temps immemorials els adults semblen saber amb exactitud què és el que més convé a la infància, i no serà fins a l'últim quart del segle xx que aquesta idea començarà a posar-se en dubte. En el prefaci a *Història de la infància* (1975), Lloyd DeMause afirmava: «La història de la infància és un malson del qual ens hem començat a despertar recentment. Com més retrocedim en la història, més baix és el nivell de cura infantil [...]». A Europa i després de la publicació de l'assaig de l'historiador americà, els llibreters alemanys van atorgar el Premi de la Pau a l'autora sueca Astrid Lindgren, que durant la cerimònia d'acceptació del guardó va llegir el seu aclamat discurs «Violència mai més!», en què reclamava la fi de l'institucionalitzat i arrelat càstig corporal als menors. El 1979, un any després del discurs de Lindgren a Frankfurt, Suècia va modificar la Llei de protecció del menor penant els abusos físics a la infància. Pippi, el seu arxiconegut personatge literari, és símbol de fortalesa sobre-

natural, i és la seva força la que sembla en el lector el dubte del qual ens parlaven Erich Kästner i Tomi Ungerer: si els nens fossin forts i autònoms com els adults, serien tractats de la mateixa manera? Heus aquí una mostra de l'obstinació d'Astrid Lindgren perquè la política formi part del discurs de la literatura infantil i juvenil, de la mateixa manera que ho va fer Tove Jansson amb els seus adorables Mumin en *L'arribada del cometa*, metàfora i crítica sobre l'efecte devastador de la bomba atòmica, o Ungerer amb *Allumette*, que parla als seus lectors de mecanismes socials tan complexos com la redistribució de la riquesa.

Però la pregunta derivada d'aquesta petita enumeració de fets i autors ens porta a altres qüestions com: quant de temps portem llegint històries amb rerefons polític sense que se'ns adverteixi de manera explícita? O quan va començar la literatura infantil i juvenil a ser altaveu de totes aquestes preocupacions? És més, no ens retornen aquestes reflexions al punt de partida i plantegen el dubte sobre si aquest «canvi de paradigma» era una veritable transformació o una simple estratègia comercial?

La postguerra de la Segona Guerra Mundial i el naixement de les Nacions Unides van marcar un punt d'inflexió en la literatura infantil i juvenil europea. Des de mitjan segle passat van anar sorgint veus antiautoritàries que qüestionaven els estàndards socials, creadors d'històries amb major compromís que no temien fer ús de la llibertat d'expressió i de la llibertat creativa amb l'única finalitat d'educar socialment una nova infància antibel·licista, pacífica, solidària i diversa, capaç de no ensopegar de nou amb la mateixa pedra que els seus predecessors. Apellen així a una nova generació de lectors actius enfront del llibre, més crítics, tolerants i representatius d'una veritable educació democràtica.

Coberta i pàgines interiors del diari de Michal Skibinski, un nen de vuit anys que relatà la invasió de Polònia pels nazis.

És impensable parlar de literatura infantil contemporània i política sense esmentar autors com Astrid Lindgren, Tomi Ungerer o Gianni Rodari, però no van ser menys rellevants veus com les de Judith Kerr, Hans Magnus Enzensberger, Munro Leaf, Leo Lionni, Ezra Jack Keats o algunes de més pròximes, com la de Gloria Fuertes. Tots ells van parlar obertament a la infància sobre el contrasentit de la guerra, l'exclusió social o el perill de l'ús de les armes, però aquesta particular visió de la infància allunyada de qualsevol forma de violència no va ser del tot beneficiosa per als seus autors, ja que en algun moment de la seva trajectòria van sofrir la censura, la crítica voraç d'institucions i mitjans de comunicació i fins i tot la condemna de l'entorn cultural al qual pertanyien. Però quin era el posicionament polític d'aquests autors? I què reclamaven les seves obres? La resposta a totes dues preguntes la trobem desenvolupada àmpliament en les línies que les precedeixen, però com bé apunta Marta Martínez Muñoz, sociòloga, investigadora i avaluadora de polítiques socials i d'infància, és impossible entendre els problemes que afecten la infància sense entrellçar-los amb altres sistemes de domini com el racisme, el capitalisme o el propi territori, ja que el concepte de «protecció de la infància» de què hem parlat des dels inicis de la literatura infantil poc o res té a veure si s'analitza des de l'enfoca-

“ El 1978, els libreters alemanys van atorgar el Premi de la Pau a l'autora sueca Astrid Lindgren ”

ment d'un autor ultraconservador o a través de la mirada d'un autor amb cultura democràtica.

Michal Skibinski, un narrador involuntari de vuit anys que va recollir frase a frase la invasió de Polònia per part de les forces militars alemanyes, el diari i les anotacions del qual prendrien cos com a àlbum il·lustrat vuit dècades després amb el títol *He visto un pájaro carpintero*, en conversa amb un periodista sobre l'abans i l'ara del seu país va dir: «Estem tan espantosament dividits com a societat que cada frase podria ajudar a aprofundir aquesta divisió.» La divisió de què fa esment Skibinski, i que els estats democràtics malden per diluir amb conductes de dubtosa integritat com l'emblanquiment del feixisme a Europa, o la inacció del govern davant el racisme estructural en el cas dels EUA, és palpable també en el desenvolupament de la bibliografia literària infantil i juvenil. Davant d'aquesta esquerra tan pronunciada sorgeixen algunes preguntes:

per què es qüestiona el pensament crític quan és fruit de visions polítiques progressistes, d'esquerreres o anarquistes, acusant-les d'adoctrinament, i no quan els plantejaments procedeixen d'autors amb pensament neoliberal, capitalista, conservador o fins i tot reaccionari?

En un dels seus poemes de *Mujer de verso en pecho*, Gloria Fuertes afirmava que el seu esperit revolucionari no podia pertànyer a cap «partit», sinó a un «enter», el de la humanitat present i futura. Malgrat

...

- ... això va ser invisibilitzada i difamada pel seu declarat antifranquisme, cosa que no va afectar altres autors de literatura infantil, o potser va ser titllat de filofeixista Bruno Munari per haver participat en el disseny de portades per al portaveu mensual del Partit Nacional Feixista, *La Rivista Illustrata del Popolo d'Italia*? I Miroslav Sasek, va sofrir alguna trapa per desenvolupar la seva carrera malgrat haver difós pamflets anticomunistes des d'un globus aerostàtic sobre territori txec? O Ludwig Bemelmans, autor de la saga *Madeleine*, va ser assenyalat o reprovat en alguna ocasió pel seu tracte discriminatori al poble gitano?

Però, i les editorials?

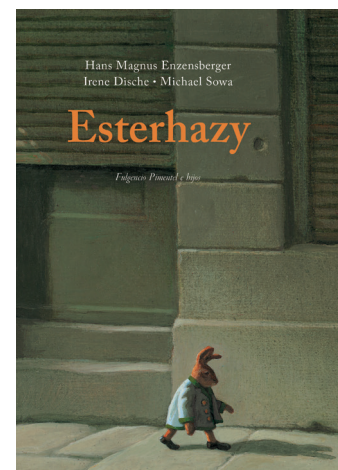
Durant la primera meitat del segle passat, mentre alguns editors es prenién la llicència de modificar el contingut d'obres literàries infantils amb la finalitat de complir els estàndards del règim (llegiu Saturnino Calleja & família), als setanta Ignasi Agustí, un jove escriptor i periodista del Vallès, creador del premi Nadal, militant de Falange i posteriorment president de

l'Ateneu Barcelonès, posava en marxa des de la seva llibreria-editorial una particular col·lecció de biografies il·lustrades per a joves entre les quals en va destacar una dedicada a Winston Churchill. Arran d'aquesta referència sorgeixen diverses qüestions: què aportava a l'educació juvenil tardofranquista una biografia que lloava la figura de Churchill? El discurs liberal i capitalista, en aquest petit àlbum documental i en la resta de la literatura infantil i juvenil, sempre s'ha considerat lícit i innocu, i ha arribat amplificat fins als nostres dies sense haver sofert l'escrutini públic ni la crítica. Mentrestant, llibres amb aquesta mena de missatge passen desapercebuts enmig de la producció bibliogràfica; només se solen titllar de moralitzadors aquells que difereixen dels paràmetres neoliberals.

Així doncs, es digereix sense qüestionaments una història o «reflexió sense judici», en paraules de la mateixa editorial, en la qual es mostren a la infància les bondats de l'especulació immobiliària al costat del poètic epígraf de «pensar en el demà», alhora que es titllen d'alliçonadors textos recuperats d'autors com Élisée Reclus o José Antonio Emmanuel.

Hermann Hesse va narrar el fracàs del rei Sudodana en tractar d'ocultar els mals de la vida i la mort al seu jove hereu. Una vegada el príncep Siddhartha es va dirigir al seu amic i confident Govinda amb aquestes paraules: «Quan algú cerca, fàcilment pot ocórrer que el seu ull només es fixi en el que cerca; però com que no ho troba, tampoc deixa entrar en el seu ser cap altra cosa...». I és que el món de la literatura infantil, la seva relació amb la política i la manera en què tracta aquesta relació el sector editorial tenen el mateix halo al·legòric que la novel·la de Hesse, ja que sempre hi ha hagut i hi haurà ulls que busquen, que no deixen entrar en el seu ser ni en el dels lectors «cap altra cosa», i aquesta impermeabilitat fa que llibres i infància acabïn patint els mals de la vida dels adults. Per tant, la política ha estat, està i estarà sempre present en la literatura infantil i juvenil com a element inherent al discurs dels seus creadors, però el que és paradoxal és que la infància, la joventut i la literatura creada expressament per a ells continuï estant pràcticament absent en les teories polítiques perquè és poc o gens rellevant en el seu discurs. •

Article traduït del castellà per A. Bea.

Bibliografia

- DEMAUSE, LL. (Ed). (1975). *The History of Childhood*. Harper & Row.
- ENZENSBERGER, H. M., i SOWA, M. (2015). *Esterhazy*. Fulgencio Pimentel.
- HESSE, H. (2012). *Siddhartha*. Debolsillo.
- JANSSON, T. (2022). *Que ve el cometa!* L'Altra Editorial.
- KEATS, E. J. (2021). *Un día de nieve*. Lata de Sal.
- LEAF, M., i KLEME, W. (2006). *Ferdinando el toro*. Lóguez.
- LINDGREN, A. (2020). *Pippi Calcesllargues*. Kókinos.
- (2021). *¡Violencia, jamás!* Kókinos.
- MERTENS, A. Th. (1970). *Churchill*. Argos.
- RODARI, G., i URBERUAGA, E. (2020). *Contes per telèfon*. Juventud.
- SCHIBINSKI, M., i BANKROFT, A. (2020). *He visto un pájaro carpintero*. Fulgencio Pimentel.
- UNGERER, T. (2017). *Alumette*. Kalandraka.